

УДК 378:37.011.3-051:7-028.22:7.049.6(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-3-25>

Анна НОСЕНКО,

orcid.org/0000-0001-6876-5382

член Національної спілки художників України, кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) annetn2002@gmail.com

Наталія ЛОЗА,

orcid.org/0000-0002-2313-4584

Заслужений художник України, член Національної спілки художників України, доцент,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) lozanata1@ukr.net

Дмитро ВЕЛИЧКО,

orcid.org/0000-0003-4961-2481

Заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України, доцент,
декан художньо-графічного факультету, викладач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) velichko.do@pdpu.edu.ua

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СФЕРІ ЖИВОПИСУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ НАД ЗАВДАННЯМИ «НАТЮРМОРТ У ХОЛОДНІЙ ТА ТЕПЛІЙ КОЛЬОРОВІЙ ГАМІ»

Характеристика основної теми. У представлений статті розкрито методичні принципи, що лежать в основі і процесі формування професійних компетентностей у царині живопису майбутніх бакалаврів середньої освіти в галузі образотворчого мистецтва. Прикладом обрано одне з основних завдань дисципліни «Теорія та практика живопису», яке здобувачі вчать виконувати у перший рік навчання на художньо-графічному факультеті.

Проблема. В культурному просторі Одеси існує знана в Україні і світі Одеська живописна школа, традиції якої зберігаються та розвиваються у закладах мистецької освіти, зокрема на художньо-графічному факультеті Університету Ушинського. Оскільки однією з основних відмінностей Одеської живописної школи є якість «живописності», тобто передача кольорів предметів у взаємозв'язку з оточенням та кольором освітлення, що надає особливій чистоті та благородства навіть складним колоритам, завдання з дисципліни живопису спрямовані саме на вирішення колористичних проблем та набуття відповідних компетентностей.

Результати. У статті подано теоретичне обґрунтування змісту завдань. Визначено результати, яких мають досягти здобувачі у процесі виконання даних постановок, зокрема: у теоретичному плані – розуміння та сприйняття відтінків на професійному рівні, усвідомлення закономірностей взаємодії кольорів в межах заданої постановки, виховання цілісного бачення в царині сприйняття кольору; у практичному аспекті – набуття вміння передачі розмаїття споріднених відтінків кольоровими фарбами у техніці олійного живопису. Розкрито принципи створення постановки натюрморту. Спираючись на метод наочної демонстрації роботи над постановкою натюрморту докладно висвітлено методичні принципи поетапного виконання постановки натюрморту в техніці олійного живопису.

Наукова новизна. У статті вперше докладно розкрито методичні принципи роботи над завданням «Натюрморт у холодній та теплій кольоровій гамі» як важливої складової системи формування професійних компетентностей у сфері живопису майбутніх вчителів образотворчого мистецтва.

Практична значущість. Теоретичні та наочні матеріали, отримані в результаті дослідження, стануть методичною базою для викладачів професійно-орієнтованих дисциплін образотворчого циклу закладів вищої та фахової передвищої освіти, будуть корисні для дистанційної та самостійної роботи здобувачів мистецьких спеціальностей, а також для вчителів загальноосвітніх і спеціалізованих художніх шкіл.

Ключові слова: натюрморт у холодній та теплій кольоровій гамі, живопис, колорит, аконстантне сприйняття кольору, професійні компетентності у сфері живопису.

Anna NOSENKO,

orcid.org/0000-0001-6876-5382

Member of the National Union of Artists of Ukraine, Candidate of art History, Associate Professor;
Head of the Department of Fine Arts
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) annetn2002@gmail.com

Natalya LOZA,

orcid.org/0000-0002-2313-4584

Honored Art Worker of Ukraine, Member of the National Union of Artists of Ukraine, Associate Professor;
Senior Lecturer at the Department of Fine Art
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) loza.na@pdpu.edu.ua

Dmytro VELICHKO,

orcid.org/0000-0003-4961-2481

Honored Art Worker of Ukraine, Associate Professor;
Dean of the Faculty of Graphic Arts, Lecturer at the Department of Fine Art
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) velichko.do@pdpu.edu.ua

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN THE SPHERE OF PAINTING OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS ON THE EXAMPLE OF WORK ON THE TASKS “STILL LIFE IN COLD AND WARM COLORS”

Characteristics of the main topic. The presented article reveals the methodical principles underlying the process of formation of professional competences in the field of painting of future bachelors of secondary education in the field of fine arts. As an example, one of the main tasks of the "Theory and Practice of Painting" discipline, which applicants learn to perform in the first year of study at the Faculty of Art and Graphics, is chosen.

Problem. In the cultural space of Odesa, there is the Odesa painting school, known in Ukraine and the world, whose traditions are preserved and developed in art education institutions, in particular at the art and graphic faculty of Ushinsky University. Since one of the main differences of the Odesa school of painting is the quality of "painting", that is, the transfer of the colors of objects in relation to the environment and the color of lighting, which gives special purity and nobility even to complex colors, the tasks in the discipline of painting are aimed specifically at solving coloristic problems and acquiring relevant competencies.

Results. The article provides a theoretical justification of the content of the tasks. The results that the winners must achieve in the process of performing these productions are defined, in particular: theoretically - understanding and perception of shades at a professional level, awareness of the laws of the interaction of colors within the limits of a given production, education of a holistic vision in the field of color perception; in a practical aspect – acquiring the skills to convey a variety of related shades with colored paints in the technique of oil painting. The principles of creating a still life are revealed. Relying on the method of visual demonstration of work on still-life staging, methodical principles of step-by-step execution of still-life staging in the technique of oil painting are highlighted in detail.

Scientific novelty. For the first time in the article, the methodical principles of working on the task "Still life in a cold and warm color scale" are disclosed in detail as an important component of the system of formation of professional competences in the field of painting of future teachers of fine arts.

Practical significance. The theoretical and visual materials obtained as a result of the research will become a methodical basis for teachers of professionally oriented disciplines of the visual cycle of higher and professional pre-higher education institutions, will be useful for remote and independent work of students of art specialties, as well as for teachers of general education and specialized art schools.

Key words: still life in cold and warm colors, painting, color, non-constant perception of color, professional competences in the field of painting.

Постановка проблеми. У системі підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня – майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, вкрай важливим є професійна підготовка в галузі теорії та практики образотворчого мис-

тецтва, зокрема, живопису. Художньо-графічний факультет Університету Ушинського є осередком збереження та продовження традицій славетної Одеської мистецької школи, де чільне місце належить саме живопису, який має особливі якості,

впізнавані індивідуальні риси творчої мови кожного окремого митця та загалом мистецького осередку Півдня України. У вивченні дисципліни «Теорія та практика живопису» для студентів передбачено системно структурований комплекс завдань поетапного освоєння розуміння, сприйняття та втілення форми у просторі – від найпростіших натюрмортів до складних довготривалих постановок з натурниками, від тональних монохромних зображень до більш складних проблем колористики та вирішення задач світло-повітряного середовища.

Робота над завданнями по створенню постановок натюрмортів у холодній та теплій кольоровій гамі є провідними вправами по розвитку аконстантного сприйняття кольору, відтворенню кольорових гармоній у заданій колористичній ситуації, вмінню не тільки бачити, а й передавати рефлексну взаємодію цілісної постановки засобами живопису. Це зумовлює актуальність і необхідність осмислення та розробки методичних принципів роботи над даними завданнями як засад формування професійних компетентностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва.

Також слід сказати, що сучасні умови – спочатку пандемія, згодом війна – поставили на час нові потреби у сучасній освіті, зокрема дистанційне навчання, потребу у здобувачів не тільки послухати пояснення викладача під час онлайн-заняття, але й самостійно, коли є можливість додатково працювати над завданнями, прочитати, подивитись, повторити, щоб правильно і технологічно виконати вправу та набути вмінь та навичок у царині живопису.

Аналіз досліджень. Дослідженню проблем кольору у різних аспектах присвячені ґрунтовні праці багатьох вчених, зокрема класичними є роботи М. М. Волкова «Колір в живопису», Йоханесса Ітгена «Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва», О. С. Зайцева «Наука про колір і живопис», Р. Арнхейма «Мистецтво і візуальне сприйняття». Вчені дають розгорнутий аналіз понять кольору, поєднуючи фізичні властивості з дослідним вивченням особливостей сприйняття окремих кольорів, їх поєднань, понять предметного, видимого та просторового кольору. Зокрема М. М. Волков розмежує поняття «предметний колір» та «видимий колір», який залежить від оточення та освітлення. Сприйняття і передача в живопису «видимого кольору» створюють колористичні гармонії, а перенесення на площину предметних фарб призводить до живописних невдач. Автор зауважує на важливості аконстант-

ного – непостійного сприйняття кольорів природи для виховання живописних якостей. У нашому дослідженні ми спираємось на положення, що дає Й. Ітген, стосовно системи кольорових контрастів, що дають можливість теоретичного обґрунтування проблеми живописності та практичного втілення її у постановках натюрмортів (Ітген, 2022).

С. В. Прищенко створила навчальний посібник «Кольорознавство», у якому узагальнила світовий науковий та емпіричний досвід вивчення кольору. У розділі «Психофізіологічний вплив кольору на людину» окремий підрозділ присвячено вивченню теплих та холодних кольорів (Прищенко, 2009: 88). Дослідниця широко розглядає асоціативне поле теплої та холодної гами, його значення для образного ладу твору. У навчальному посібнику «Основи кольорознавства» Т. А. Прокопович докладно і наочно показала теоретичні положення науки про колір, які можна застосовувати при навчанні студентів різних спеціальностей (Прокопович, 2022). Сучасні дослідження методології кольорознавства представлені навчальними посібниками та методичними розробками (Денисенко С. М. «Теорія кольору: навчальний посібник», Шевченко В. «Теорія кольору: текст лекції») здебільшого для вивчення проблем кольору в галузі дизайну поліграфії та середовища.

На сьогоднішній день в україномовному просторі не існує цілісної теоретико-методичного праці з проблематики кольору в системі підготовки здобувачів мистецьких спеціальностей. Створенню даної статті передувала розробка методичних рекомендацій за спорідненою темою до навчальної дисципліни «Теорія та практика живопису» для самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) (Лоза та ін., 2021).

Виклад основного матеріалу. Перш ніж зосередитись на основній проблемі нашої статті, доцільно показати мету і значення самої навчальної дисципліни у системі підготовки художника-педагога, викладача образотворчого мистецтва. «Теорія та практика живопису» є обов'язковою компонентою освітньої програми «Середня освіта. Образотворче мистецтво» та вивчається протягом всіх чотирьох років опанування професійних компетентностей бакалавра середньої освіти в галузі образотворчого мистецтва. Дисципліна базується на засадах теорії та практики академічного живопису та дає змогу поетапно вирішити цілий комплекс завдань набуття знань і навичок у зображенні композиції, конструкції, пластики, світло-тонового ладу та колірних відносин різноманітних об'єктів видимого світу. Основа завдань, що поступово і

постійно ускладнюються, – вивчення принципів зображення об’ємної форми предметів та глибини умовного простору. Цей багаж знань стане як найважливішою складовою майстерності художників-педагогів, керівників занять з циклу художніх дисциплін у середніх закладах освіти різного рівня акредитації, так і дасть можливість вільно відчувати себе у споріднених царинах: розмаїтті сучасних напрямків візуальних мистецтв, дизайні, у різних видах декоративного мистецтва тощо та стати успішними професіоналами у майбутньому.

Натюрморти у теплій та холодній кольоровій гамі є обов’язковими базовими завданнями програми дисципліни «Теорія та практика живопису» у 1 рік навчання здобувачів бакалаврського рівня спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво). На першому курсі теми «Натюрморт з предметів побуту близьких за кольором, різної насиченості і тону. Тепла кольорова гама» та «Натюрморт з предметів побуту близьких за кольором, різної насиченості і тону. Холодна кольорова гама» входять до складу Змістового модулю «Живопис як вид образотворчого мистецтва. Робота у техніці олійного живопису. Виразні засоби живопису: композиція, тон, колір, освітлення, простір» та припадає на перший семестр.

У програмах 1 і 2 років навчання оволодіння навичками сприймати та передавати різні за тепло-холодністю колірні відносини у постановках засобами олійного та акварельного живопису вкрай важливі. Без них не можливе подальше виконання завдань на створення складних колоритів творів, де кольорове рішення побудоване за принципом контрасту чи нюансу. На основі роботи над нескладними натюрмортами у теплій та холодній кольорових гамах студенти теоретично та наочно-практично навчаються розуміти і бачити розмаїтті відтінки близьких кольорів на різних поверхнях предметного світу, усвідомлювати закономірності їх взаємодії в межах заданої постановки, набувають здатності розрізняти відтінки не тільки за візуальною відмінністю, а свідомо відрізняти їх за тепло-холодністю. Практичне значення цих завдань полягає у набутті вмінь передачі розмаїття споріднених відтінків кольоровими фарбами, які здобувачі мають на своїх палітрах.

Виконання цих завдань дає можливість студентам опанувати навички цілісного кольорового бачення, передачі форми за рахунок рефлексів, що в майбутньому надасть навчальним та творчим роботам якостей живописності.

Основним об’єктом малювання на початковому етапі вивчення основ зображувальної граматики є жанр натюрмрту – зображення світу речей, що

розташовані у єдиному світло-повітряному просторі та організовані у групу.

Спеціальна організація мотиву – так звана «постановка» – один з основних компонентів образної системи натюрмрту. У порівнянні з іншими жанрами світ речей не має психології портрету чи динаміки пейзажу або сюжетного твору. Це певною мірою полегшує сприйняття мотиву для початківця. Проте в натюрмрті привертається увага до предметів побуту, тих, що нас оточують і часто не виділяються як можливі об’єкти зображення. Особливість жанру натюрмрту визначає завдання для митця – показати структуру предметів, їх деталі, співвідношення обсягів, розмаїтість фактури поверхні, просторові розташування та особливості освітлення. Мета створення натюрмртів не обмежується тільки формальними завданнями, у композиціях світу речей автор може створювати художній образ з багатими асоціаціями, втіленням символіки, яскравою декоративністю чи ілюзорною точністю передачі натури.

Роль натюрмрту в навчанні трудно переоцінити. Постановки мають якості наочності та доступності. Натюрморт пропонує найкращу можливість для опанування і застосування знань та умінь з малюнку, живопису, кольорознавства, композиції, оволодіння зображувальною грамотою та технологією. Натюрморт є достатньо простим об’єктом зображення (порівняно, наприклад, з фігурою людини), в той же час має поверхні плоскі і вигнуті та складні вигнуті (драперія), контури різної спрямованості та чіткості, великий розбіг тону і кольору та різноманітну матеріальність (фактуру), достатню просторову глибину, загальні великі форми і дрібні деталі, тощо. Прості, наближені до геометричних форми, що лежать у основі всього різноманіття природних та рукотворних форм, дають можливість студентам ознайомитись з можливостями та засобами побудови об’ємного зображення та побудови умовного простору на площині. Отже, не випадково на молодших курсах, основою навчання живопису є саме натюрморт.

Основні завдання постановок натюрмртів у холодній та теплій кольоровій гамі. «Натюрморт у холодній кольоровій гамі» та «Натюрморт у теплій кольоровій гамі» пропонуються до виконання на початковому етапі навчання, одразу після гризайлі, тобто ахроматичного живопису, який використовує тільки тональні відмінності, ігноруючи колір. Цей цикл завдань, який ще можливо охарактеризувати як завдання «на зближену кольорову гаму» (і яке може бути розширене; як то, наприклад «Натюрморт у зелених тонах», чи

«У червоних тонах» чи таке інше) є початковим для вивчення кольору.

Зазвичай, вважають, що ця низка завдань повинна допомогти студенту розширити діапазон кольорового зору, навчитися бачити якомога більше відтінків у межах одного кольору. Насправді, мова, скоріше, про те, щоб зробити цей процес усвідомленим. Око людини – досконала оптична система, сконструйована природою. Сітківка ока складається з мільйонів світлочутливих клітин. Вони сприймають світлові потоки, які надходять до них, а мозок, отримуючи цю інформацію, трансформує її в різноманітні форми та відтінків. В оці здорової людини три типи колбочок (світлочутливих клітин), кожен з яких здатен розрізняти близько сотні різних відтінків кольору. Загальна кількість кольорів, таким чином, дорівнює, приблизно, мільйону. Однак, сприйняття кольору дуже суб'єктивне та індивідуальне. Тож, різні джерела називають цифри в десять і, навіть у сто мільйонів відтінків, з урахуванням їх насиченості та яскравості. Так СІЕ – Міжнародна Комісія з Освітлення ще у 1932 році створила стандартний кольоровий графік, який містить 2,38 мільйона кольорів, які людське око здатне помітити при помірному освітленні приблизної кольорової характеристики та яскравості денного світла. Це вражаюча кількість!

Але мозок пересічної людини, не художника, як мозок його найдавнішого пращура, налаштований на вирізнення, виокремлення об'єктів, а не на фіксування тонких відтінків кольору. Дім, дерево, кішка, собака, знайома людина чи чужак. Їжа чи небезпека – ось що було важливо бачити та розуміти для прадавньої людини. І це той рівень усвідомленості, який ми від неї успадкували. Людина помічає об'єкт, впізнає його, оцінює та переходить до іншого об'єкту. Кольоровий зір є лише допоміжним у цьому процесі.

Але для художника, для того, хто фахово займається живописом, цього замало. Митцю потрібно не тільки впізнавати об'єкт, а й розуміти яким він його бачить, за рахунок чого сприймає об'єм предмету. Помічати градації світлотіні, тонкі відтінки кольорів, нюанси, вальори. Милуватися гармонією кольорових плям, їх контрастами, сполученнями, перетіканням з однієї в іншу. Усвідомлювати, що бачать його очі, щоб спромогтися створити подібне на полотні. Передати глядачу насолоду від спостереження за змінами кольору. Тож, художнику-початківцю потрібно переналагодити свій мозок, налаштувати його на увагу до тих самих подробиць, тих нюансів форми та кольору, які ми всі бачимо, але, не помічаємо.

Саме на цю проблему спрямовані завдання натюрмортів у зближеній кольоровій гамі. Звужуючи кольоровий діапазон постановки, чи, навіть, обмежуючи його до рамок одного кольору, ми змушуємо студента відрізнити найменші кольорові відмінності. Це пов'язано з таким аспектом кольорового сприйняття як контраст. Легко відчути різницю в двох речах, що сильно контрастують одна з одною. Адже, кожен (крім тих, хто страждає на таку хворобу, як дальтонізм) здатен відрізнити зелене від червоного. Спроби візуально відрізнити близькі один до одного відтінки червоного кольору будуть більш складними. Необхідне тренування, щоб знайти відмінності в нюансах близького кольору. Трішки тепліше чи холодніше, трохи ближче чи віддаленіше від спектрального кольору, яскравіше, більш чи менш насичене, світліше чи темніше – це саме ті відмінності, з якими стикаються здобувачі вищої освіти в галузі образотворчого мистецтва при роботі над завданням «Натюрморт у зближених кольорах». Тому ми вважаємо, що це завдання, чи, скоріше, низка завдань, (і ми наполегливо рекомендуємо розширити їх, за рахунок самостійних годин чи домашніх робіт) буде особливо корисна на самому початку навчання живопису, при першому зіткненні з проблемами кольору.

Зрозуміло, завдання, які постають перед початківцем, при роботі цим не вичерпуються. Завдання навчального курсу живопису – озброїти студента необхідними знаннями та навичками, грамотою образотворчого мистецтва, навчити, працюючи з натури, створювати зображення, засобами живопису.

Саме на цьому етапі значною наочною допомогою стане звернення до кольорового кола для пояснення кольорових взаємовідносин, основних та похідних кольорів, контрастів, пар додаткових кольорів тощо. Такий наочно-методичний матеріал потрібно мати перед очима при роботі над завданнями натюрмортів. Слід зазначити, що завдання по створенню кольорового кола та трикутника є важливими етапами опанування теорії кольорознавства та виконуються студентами при вивченні дисципліни «Вступ до спеціальності». Створення студентами власноруч кольорового кола і потім його застосування для наочності при роботі над завданнями живопису поєднують теорію та практику і створюють базу для професійного сприйняття кольору.

Принципи створення постановки натюрмарту. Створення постановки натюрмарту – один з найважливіших етапів завдання. У студентів може виникнути необхідність самим створити натюрморт, наприклад, при дистанційному навчанні або

при виконанні самостійних та домашніх робіт. Крім того, процес складання натюрморту самими студентом відіграє ще й навчальну роль: дозволяє вирішити пластичні та композиційні завдання, допомагає розуміти співвідношення форм та пропорцій реальних предметів: обирати, наприклад, видовжений предмет до округлого, чи предмет складної форми до більш простого. Створення постановки тренує здатність виділяти головне, найбільш цікаве, й оточувати його допоміжними деталями, створюючи ритми.

Починають складати постановку з підбору предметів та драперій з урахуванням потрібної колірної гами. Якщо це холодна гамма, то синіх, блакитних, синьо-зелених, бузкових, та сріблясто-сірих тонів. З обов'язковим додаванням білого предмету чи драперії в якості камертону. Можливо, для контрасту, додати одну помірно теплу пляму, наприклад, предмет вохристого чи зеленувато-жовтого кольору. Якщо мова йде про теплу гаму кольорів – тут в нас широкий вибір з червоних, жовтих, вохристих, рожевих та коричневих предметів та драпірувань, з додаванням зелених чи синьо-сірих для контрасту й білого для камертону. Краще підібрати більше предметів, ніж нам знадобиться, щоб мати змогу порівнювати та обрати найбільш вдале сполучення за пропорціями та ритмами.

Натюрморт слід розташувати на поверхні столу, біля вікна чи штучного джерела освітлення, так, щоб світло падало на предмети збоку і можливо було побачити тінюву й освітлену частину предмету та мати змогу спостерігати всі градації світлотіні. Використовуємо предмети побуту, бажано не дуже складні за формою, наближені до геометричних та локального зафарблення: чайники та чашки, глечики та вази, фрукти та овочі, предмети одягу у якості драперій. Слід уникати строкатих, складно розфарбованих, а також прозорих та надто блискучих, глянцевих предметів. У постановці треба виділити головний предмет, найбільш значущий як за змістом, так і за формою. Він відіграватиме роль композиційного центру. До нього відповідно підбирають решту предметів. До більш складного за формою, головного предмету пасує, можливо, щось більшого розміру, але простіше за формою, сферичне чи циліндричне.

Два – три предмети треба розмістити на площині на кольорову драперію з декількома складками. Створюючи композицію з предметів, слід враховувати основні правила композиції, такі як ритм, симетрія, цілісність. Важливо, також, використовувати в натюрморті предмети, що гармоніюють один з одним за формою та кольором. Так до

великого та простого за формою предмету добре пасує менший та більш складний. Доповнити композицію можливо одним або двома маленькими та зовсім простими предметами, які будуть підтримувати та розвивати композицію, наприклад, фруктами. Не дуже добре, якщо предмети «повторюють» один одного за формою або розміром. Якщо, наприклад, більшість предметів в натюрморті круглі, чи, навпаки, дуже видовжені, або занадто складної форми – перевантажені деталями.

Важливо зазначити, що при виборі предметів для складання натюрморту слід враховувати, що вони мають бути обрані відповідно зі смисловим значенням і пов'язані між собою тематично, близькі за своїм практичним призначенням. У той же час, предмети для навчального натюрморту не повинні мати складної символіки. Краще, щоб вони були звичайними і простими.

Окремо нагадуємо, потрібен один предмет білого кольору, який слугуватиме тоновим та кольоровим акцентом, виявить рефлексний вплив середовища, колір джерела освітлення та кольоровий контраст. Потрібно, також обрати драперії в тій самій кольоровій гамі; світлішу – для вертикальної площині, для горизонтальної краще більш темну. Це створює психологічну асоціацію з «землею» – твердою основою, та «небом» – повітрям, простором, й зробить постановку більш стійкою. Можливо, треба обрати ще одну драпіровку, яка, з красивими пластичними складками буде розташована на вертикальній чи горизонтальній площині, та слугуватиме для композиційного зв'язку, або організує ритм у композиції. Розташували предмети та організували композицію в постановці натюрморту, можна перейти до малювання.

Поетапне виконання постановки натюрморту в техніці олійного живопису. Перший етап – композиційний пошук. Рекомендуємо проводити пошук композиції натюрморту за допомогою начерків на невеличких форматах, за пропорціями подібних до майбутнього полотна. Розміри форматів для такого композиційного начерку: 6–8 см по більшій стороні.

Можна робити декілька композиційних начерків на одному аркуші паперу, але, обов'язково треба спочатку виокремлювати межі форматів, слідкуючи, щоб між ними було вільне поле не менше ніж 1–1,5 см. Від краю аркуша до маленьких форматів композиційних нарисів, треба, також робити отступ не менший 1 см. Завдання для цих начерків – пошук формату (вертикальний, горизонтальний, наближений до квадрату тощо), розміру та розташування предметів у форматі, співвідношення предметів і простору (рис. 1).

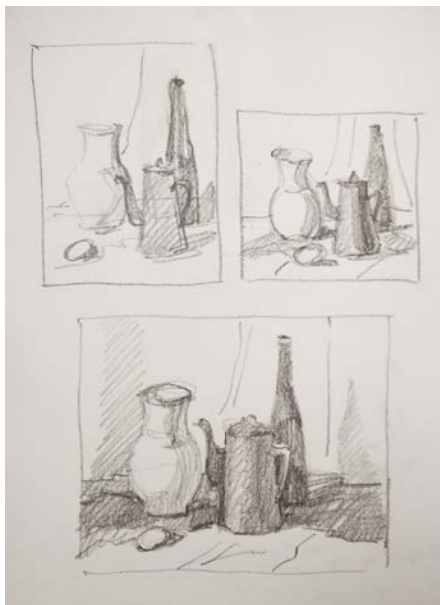

Рис. 1. Композиційний пошук. Компонівка у різних форматах

Коли зроблено композиційний нарис, який вас вдовольняє, можна переходити до малювання на полотні. Найбільш вдала знайдена композиція може бути перенесена у формат полотна. Малюємо вугіллям або розведеною чистим розчинником, без додавання олії, олійною фарбою, тонким пензлем. Ми наполегливо пропонуємо студентам малювати вугіллям. Це матеріал зручний для початківців, пластичний, витримує скільки завгодно виправлень. При необхідності, його легко стерти ганчіркою, щоб запобігти забрудненню майбутнього живопису.

Робимо на полотні вільний начерк натюрморту, який фіксує розміри предметів, їх пропорції та розташування відносно один одного, визначаємо великі пропорційні співвідношення між предметами, знаходячи кожному місце на площині, і намічаємо їх загальну форму, не дуже заглиблюючись у точність побудови та деталі (рис. 2).

Рис. 2. Композиційний начерк натюрморту на полотні. Компонівка у форматі

Коли композиція у форматі вас задовольняє, можна перейти до **детальної побудови** з урахуванням додаткового уточнення розмірів, характеру форм і взаємного розташування один відносно одного (рис. 3). Треба ретельно побудувати кожен предмет окремо, враховуючи перспективу, але так, щоб всі вони стояли на одній площині. Лінійно-конструктивну побудову предметів треба розпочинати з їх основи. (Зверніть особливу увагу на нижні площини предметів. Овали чи квадрати, які знаходяться у нижній частині предметів, повинні бути схожі за формою, однаково відкриті. Це дозволить створити враження, що предмети розташовані на одній площині). Це, також, дає можливість правильно визначити відстані між предметами.

Потрібно, також, провести вертикальні осьові лінії предметів та слідкувати за симетрією і, обов'язково, вимірювати пропорції. Будуємо форму поверхонь предметів проводячи всі їх лінії видимі й невидимі. Предмети, складні за формою, треба подумки розкласти на більш прості за формою частини, подібні до геометричних. У місцях, де одна геометрична форма стикається з іншою, треба проводити горизонтальні вісі, малювати лінії зіткнення форм, й, порівнювати ліву й праву половину предмету, щоб досягти симетрії.

Рис. 3. Побудова предметів натюрморту на полотні

Якщо здобувач не впевнений у своїх навичках малюнку, або натюрморт надто складний, можна спочатку зробити малюнок конструктивної побудови предметів олівцем на папері, форматом, що точно співпадає з форматом полотна (створити своєрідний «картон»), а потім перенести на полотно за допомогою вугілля, яким заштриховують оборотну сторону малюнка, після чого можна буде перенести (передавити) малюнок на полотно олівцем або кульковою ручкою. Якщо малюнок спочатку зроблено вугіллям, потім потрібно ретельно обвести його по контурах тонким пензлем рідко розчищеною олійною фарбою (рис. 4).

Таким чином, ми маємо можливість зберегти свій конструктивний малюнок навіть під шаром фарби, й, у разі потреби, його просто відновити. Малюнок, обведений фарбою, повністю просушують! На це може знадобитися від декількох годин до одного чи двох днів.

Рис. 4. Конструктивний малюнок на полотні, закріплений олійною фарбою

Коли малюнок зроблено й повністю просушено, можна перейти до наступного етапу – **першої прописки** або **підмальовку**. Цей етап ще називають вирішенням великих кольорових відносин. Його бажано зробити якомога швидше, в один прийом, доки зберігається перше враження, око не стомилось, не «замилилось». Для того щоб вірно знайти відносини між предметами в натурній постановці, необхідно побачити кольоровий відтінок кожного предмета, відносини по світлоті поміж ними і відносини по насиченості кольору, тобто дати повну характеристику кольорової плями по її трьом головним властивостям. Портібно прописати все полотно, знаходячи колір всіх кольорових плям предметів та площин, враховуючи, що світло та тінь на одному предметі це дві різних за тоном та кольором плями. Рекомендуємо робити це великим пензлем, задля збереження

часу, а також, щоб уникнути зайвої деталізації, не давати студентам можливість «занурюватись» в окремі частки, подробиці, нехтуючи цілим. Головне завдання цього етапу – відрацьовувати цілісне бачення й намагатися одночасно виробити загальний колорит постановки, відтворити загальну колірно-тонову «формулу» натюрморту, гармонізуючи кольорові плями між собою задля створення естетичного цілого.

Коли все полотно, за виключенням, можливо, світла на білому предметі, зафарбоване, всі плями вирішено. Підкреслюємо важливість цього етапу. По його закінченні необхідно перевірити, наскільки вирішення було успішним. Роботу краще відкласти на невеликий проміжок часу, а, потім роздивитися на відстані, порівнюючи з натурною постановкою.

Якщо великі відносини здаються нам досить вдалим, переходимо до наступного етапу – **детальної проробки форми**. Звертаємо увагу на важливий момент. Продовжувати роботу по шару першої прописки можна або одразу, дуже швидко, намагаючись завершити всю роботу протягом не більше як двох-трьох днів, по вологому шару, «вписуючи», «вплавляючи» у нього. Або треба повністю просушити шар першої прописки. Й далі працювати по сухому. На просушування має піти не менше тижня. Технологія олійного живопису не дозволяє працювати по напівпросохлому шару фарби. Це порушення технології може призвести до такого невиправного дефекту, як «прожухання» полотна, коли нижній, не до кінця сухий шар фарби витягує олію з більш пізніх шарів, викликаючи зміни кольору верхніх шарів фарби. Тож, перший шар фарби необхідно повністю просушити, перш ніж переходити до подальшої проробки форми. Якщо ж фарба вже почала підсихати, взялась скоринкою, а очікувати повного висихання немає можливості, слід хоча б

Рис. 5. Перша прописка всіх кольорових плям на полотні. Визначення великих кольорових відносин

зняти, здерти цю скоринку мастихіном, до шару вологої фарби.

Незважаючи на те, який спосіб ви обрали, «по вогкому» чи по повністю просушеному шару фарби, переходимо до ліплення об'ємної форми кожного окремого предмету за допомогою градацій світлотіні та рефлексів (рис. 6). Починаючи детальне опрацювання форм, необхідно уважно простежити за всіма відтінками світлотіней на деталях форми та їх переходами з однієї поверхні на іншу. Ліплення об'ємної форми предметів засновується на уважному аналізі впливу світлового середовища. Світлотне та кольорове розмаїття обумовлене існуванням, крім основного, багатьох додаткових джерел освітлення – віддзеркалених випромінювань від інших поверхонь оточуючих предметів. Кожній площині предмету відповідає окрема світлота та кольоровий відтінок, оскільки площини, що створюють форму, знаходяться під різним кутом до джерела освітлення. Кожна площина освітлена по-різному, тому кожен мазок пензлем має виокремлювати площини форми, їх тонові та колірні відмінності. Кількість площин, які ми сприймаємо, залежить від форми предмету та характеру освітлення.

Рис. 6. Етап детальної проробки форми предметів

Розбір потрібно вести невеликими пензлями, починаючи зі світла. Найсвітлішим місцем предмету буде відблиск та його оточення, а найтемнішим – власна тінь у місцях, куди не досягають рефлексів. При цьому треба весь час пам'ятати про відмінність у кольорі освітленої та тіньової частини предметів. В нашому випадку, оскільки натюрморт розташований у приміщенні, при природному денному освітленні, яке ми вважаємо помірно прохолодним, тіні будуть теплі, набагато тепліші від світла. На предметах, що пофарбовані в холодні кольори – сині, блакитні, синьо-зелені, це виражене як «ускладнення», «забруднення» чистих холодних кольорів у тіньових частинах предметів. У деяких частинах тіні колір

стає з синього практично зеленим, вохригим, а десь, майже коричневим. У постановці в теплій гамі, навпаки, предмети, з боку тіні, за кольором можуть бути більш насичені, чисті. Освітлені ж частини стають трішки холоднуватими й втрачають у насиченості. Ще раз підкреслимо, для художника-початківця, дуже важливо привчити себе бачити ці кольорові відмінності й відтворювати їх у своїй роботі. Неприпустимо намагатися передавати світло та тіні тільки додаючи до предметного кольору білу чи чорну фарбу, як це часто роблять аматори.

Слід звернути увагу, також, на крайовий контраст. Там, де дві плями стикаються – та з них, що більш насичена за кольором, обертає менш насичену на протилежну собі. В нашому випадку, насичений синій робить всі більш сірі плями, немов би жовтішими чи рудуватими. Як от в натюрморті, який ми маємо, як зразок, наприклад, тіньова частина синьо-зеленого чайника на тлі яскраво синьої пляшки, стає дуже теплою, вохристо-зеленою (рис. 7). Окремо треба звернути увагу на білий предмет. Білий, в оточенні холодних, стає теплим і в світлі і, особливо, збоку тіні.

Ми намагаємося врахувати всі ці особливості й ретельно проліплюємо об'єм кожного окремого предмету, зі всіма градаціями світлотіні. Якщо, спочатку ми розкладали предмет на освітлену та тіньову частину, то зараз маємо у цих великих плямах виокремити напівтіні, рефлексів, відблиск тощо (рис. 8). Проробляємо за формою не тільки предмети, а й драперії, виявляючи форму складок так само за допомогою градацій світлотіні. Обов'язково враховуйте, що складки драпіровки – це складні об'ємні вигнуті форми, на яких можна бачити не тільки тінь та світло, а й багате розмаїття рефлексів та напівтонів.

Рис. 7. Етап детальної проробки форми предметів. Крайовий контраст у світлі та в тіні

Рис. 8. Етап детальної проробки форми предметів. Крайовий контраст та рефлекси у світлі та в тіні

Рис. 9. Етап детальної проробки форми предметів

Не слід забувати й про падаючі тіні від предметів. Вони надають можливість поставити предмет на площині, затвердити його місце у просторі. Слід нагадати: падаюча тінь починається від межі світлотіні на предметі (не від контуру предмета), й найбільш темною буде саме поблизу самого предмета, поступово розсіюючись по мірі віддалення від нього (рис. 9).

Після того, як ретельно пророблено кожен предмет та кожну частину натюрморту окремо, переходимо до останнього етапу роботи – **об'єднання та узагальнення**. Перед тим, як робити узагальнення, пропонуємо обов'язково зробити невелику паузу в роботі. Якщо не можливо перейти до цього етапу в наступний день на наступному занятті, слід пропонувати студенту відволіктися від роботи, вийти на перерву, хоча б на 10–15 хвилин. Це дозволить подивитися на роботу по новому, «свіжим зором», й виявити можливі помилки. Ми роздивляємося наш натюрморт, звертаючи увагу на те, як окремі частини складаються у загальне ціле.

Узагальнюючи роботу, необхідно знову розпочати попереднє усвідомлення натурної постановки – метод цілісного сприйняття. Потрібно проаналізувати, чи не заважає якась з частин; предмет чи кольорова пляма, іншим кольоровим плямам та сприйняттю всього натюрморту в цілому. Можливо, якусь пляму треба пригасити, чи, навпаки, виділити. Якийсь предмет може

бути надто «випуклим», надмірно проробленим у порівнянні з іншими. Чи навпаки, певні предмети можуть співпадати по тону з оточенням й «губитися». Предмети, що знаходяться в центрі поля зору, ми повинні бачити більш чітко і ясно, предмети поза зоною чіткого сприйняття мають сприйматися не так чітко. Тому, враховуючи закономірності сприйняття, необхідно у роботі виділити головне, пом'якшити другорядне.

Помилки виправляємо, одночасно слідкуючи за тим, як окремі частини постановки розташовані у просторі. Передні предмети повинні бути пророблені більше, здаватися об'ємнішими, ніж ті, що розташовані на дальньому плані. Передача плановості в зображенні натюрморту одна з головних професійних якостей.

Окремі частини натюрморту повинні бути підпорядковані одна одній та загальному задуму. Найбільші контрасти зосереджують ближче до композиційного центру, прибираючи їх від країв натюрморту. Проводимо процес узагальнення, послідовно порівнюючи частини між собою. Оцінюємо роботу, роздивляючись з відстані, для того, щоб краще побачити ціле. Коли ми виправили всі помилки, враховуючи всі нюанси, про які було сказано вище, наше завдання можна вважати виконаним (рис. 10).

Рис. 10. Готовий навчальний натюрморт у холодній кольоровій гамі

Для якісного закріплення знань, умінь і навичок корисним буде написати декілька схожих натюрмортів для вирішення подібних завдань. Окрім обов'язкового завдання постановки у теплій кольоровій гамі (рис. 11) бажано під час самостійних годин, чи у якості домашніх робіт виконати, наприклад, «натюрморт у червоних тонах», чи «у зеленій гамі», чи «земляними фарбами». Тобто, досконально проробити тему за допомогою низки подібних завдань. Це допоможе здобувачам вищої освіти виробити навички розрізняти тонкі нюанси кольору і підготує їх до розв'язання наступних, більш складних завдань з живопису.

Рис. 11. Готовий навчальний натюрморт у теплій кольоровій гамі

Корисним буде не тільки попрацювати над довготривалими постановками, а й створити низку швидких етюдів на невеличких форматах картону. Швидке сприйняття мотиву постановки та короткотривале втілення у роботі допоможе вихованню у здобувачів загальної зібраності, можливості оперативного аналізу мотиву, відпрацюванню навичок роботи кольором при сприйнятті великих кольорових відносин та застосуванню обмеженої потрібної кількості важливих деталей.

Висновки. Загалом в результаті виконання завдань «Натюрморт у холодній кольоровій гамі» та «Натюрморт у теплій кольоровій гамі» здобувач вищої освіти закріплює основи живописної грамоти, відпрацьовує послідовність роботи в процесі виконання довготривалих академічних постановок і короткочасних етюдів, основні етапи послідовного зображення натюрморту, порядок

компоновки, взаємозв'язок елементів композиції, залежність композиційного рішення від формату картинної площини, особливості техніки та технології олійного живопису, особливості передачі світлоповітряного середовища в живопису натюрморту, наочно спостерігає, усвідомлює та на практиці втілює знання видів контрастів, основних та додаткових кольорів, тепло-холодність кольорів загалом та відтінків в межах одного кольору, відпрацьовує навички цілісного бачення та аконстантного сприйняття розмаїття кольорів в залежності від оточення, загартовує спроможність створення певного заданого колориту твору, розуміє значення живопису в художньо-творчій діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

Здобувач набуває вмінь реалістично зобразити предмети навколишнього середовища за допомогою живописних засобів у процесі роботи над постановками натюрморту, аналізувати форму та її конструктивні властивості, перспективу при зображенні предметів натюрморту у просторі, виконувати лінійно-конструктивний малюнок натюрморту, передавати світлотінь на предметах побуту при природньому освітленні засобами кольору, знаходити великі кольорові відношення та композицію кольорових плям, узагальнювати зображення, підпорядкувавши деталі загальному живописному задуму, вміє планувати процес зображення та поетапно вести роботу над довготривалим академічним завданням і короткостроковим етюдом, моделювати об'ємну форму та простір засобами світлотіні та кольору в різних умовах освітлення, використовувати різноманітні прийоми роботи олійними фарбами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лоза Н. А., Носенко А. І., Величко Д. О. Натюрморт у холодній та теплій кольоровій гамі. Методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Теорія та практика живопису» для самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), Одеса, Університет Ушинського, 2021. 44 с.
2. Іттен Йоганнес. Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва. 2022. ArtHuss / arthuss.com.ua
3. Прищенко С. В. Кольорознавство: навчальний посібник / за редакцією професора С. А. Антоновича. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2009. 358 с.
4. Прокопович Т. Основи кольорознавства: навч. посіб. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2022. 124 с.
5. Денисенко С. М. Теорія кольору: навчальний посібник. Київ : НАУ, 2021. 152 с.
6. Шевченко В. Теорія кольору : текст лекції. Київ : Інститут журналістики, 2012. 60 с.

REFERENCES

1. Loza N. A., Nosenko A. I., Velychko D. O. (2021) Natiurmort u kholodnii ta teplii kolorovii hami. Metodichni rekomendatsii do navchalnoi dystsypliny «Teoriia ta praktyka zhyvopysu» dlia samostiinoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 014 Serednia osvita (Obrazotvorche mystetstvo) [Still life in cold and warm colors. Methodological recommendations for the academic discipline «Theory and Practice of Painting» for independent work of higher education applicants in the specialty 014 Secondary Education (Fine Arts)], Odessa, The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 2021. 44 p. [in Ukrainian].
2. Itten Johannes. (2022) Mystetstvo koloru: Subiektivnyi dosvid i obiektivne piznannia yak shliakh do mystetstva. [The art of color: Subjective experience and objective cognition as a path to art]. ArtHuss/arthuss.com.ua [in Ukrainian].
3. Pryshchenko S. V. (2009) Koloroznavstvo: navchalnyi posibnyk [Color science: a study guide] / za redaktsiieiu profesora Ye. A. Antonovycha. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kondor», 2009. 358 p. [in Ukrainian].
4. Prokopovych T. (2022) Osnovy koloroznavstva: navchalnyi posibnyk [Basics of color science: a study guide]. Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University, 2022. 124 p. [in Ukrainian].
5. Denysenko S. M. (2021) Teoriia koloru: navchalnyi posibnyk. [Color theory: a study guide]. Kyiv : NAU National Aviation University, 2021. 152 p. [in Ukrainian].
6. Shevchenko V. (2012) Teoriia koloru : tekst lektsii. [Color theory: lecture text] Kyiv : Educational and Scientific Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2012. 60 p. [in Ukrainian].